

השפה הספרותית יב

אני רוצה לפתח עוד את המושג 'חיים'. המושג חיים הוא בעצם הנושא של הספרות, ומסתתר בו גם הנושא של הגרעין שדברנו בפעמים הקודמות ועוד לא מיצינו אותו.

אמר רבי יוחנן: כל המברך על כוס מלא נותנים לו נחלה בלי מצרים, שנאמר "ומלא ברכת ד' ים ודרום ירשה". רבי יוסי בר חנינא אומר: זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא. (ברכות, דף נא, ע"א).

ההשקפה החיצונית

ההשקפה החיצונית של הדרך הנאותה לאדם החפץ בחיים לפי מובנם האמיתי, הוא להיות מסתפק רק במוכרח לו וירחיק מאתו אהבת המותרות. (עין איה ברכות, פרק שביעי, מה).

על המושג 'השקפה חיצונית' כבר דיברנו,¹ הוא לא בא לתאר אנשים חיצוניים, אלא זו בעצם ההשקפה המוסרית של הקודש. במקומות אחרים הרב קורא לזה 'הקודש הרגיל',² הוא רגיל במובן שהתרגלנו אליו. הקודש הרגיל הוא הקדושה שלוחמת בטבע, התרגלנו אליה מכיוון שזו הקדושה שירדה איתנו לגלות והיא בנתה את אמות המידה שלנו במאות השנים האחרונות. היא נקראת השקפה חיצונית במובן שהיא לא ההשקפה הפנימית.

מכיוון שמדובר בהשקפה של קודש, אז האדם הזה 'חפץ בחיים לפי מובנם האמיתי', הוא רוצה מושגים של אמת ואיכות ולא אופנות חולפות. אדם כזה צריך 'להיות מסתפק רק במוכרח לו וירחיק מאתו אהבת המותרות'. בגלל שיש בזה שלילה, המותרות מושכות את האדם להסתכל ולהתבונן על העולם באופן אנוכי, באופן של מה שמהנה אותו, וזה מסית את האדם ממבטים פנימיים יותר ואלוקיים. לכן המותרות גורמות לאדם אשליה ומרחיקות אותו מהאמת.

הרחבת החיים

לפני שהרב מסביר את ההשקפה הפנימית הוא טוען טענה, הוא אומר שאם הקב"ה נטע בנו את התכונה של הרחבת החיים, זה לא לחינם, ודאי יש לזה סיבה:

אמנם אהבת הרחבת החיים היא נטועה בנפש האדם, ובודאי לא לחנם נחקקה מיוצר רוח האדם בקרבו תכונה כזאת ברוח האדם. (שם).

¹ 'השפה הספרותית ח' עמ' 14-15.

² אורות הקודש ב, עמ' שיז.

איזו מין טענה זו? נכון שיש באדם את התכונה של הרחבת החיים, אבל זה יצר הרע, היא נמצאת באדם בתור ניסיון והוא צריך להתגבר על זה. זו תהיה התשובה של ההשקפה החיצונית. אבל הרב טוען טענה של מדע נצרך, הוא אומר שעצם העובדה שהתכונה הזו נמצאת באדם באה להוכיח משהו על נפש האדם, והיא לא נמצאת רק בתור איזה חולשה וכישלון.

ההסבר לזה הוא כמו שראינו בסוגיה על הכישרונות של בצלאל, שיש לבצלאל ודאות וביטחון לעמוד אפילו כנגד נבואת משה. אותו הדבר גם כאן, אם יש באדם נטיה להרחיב את החיים, היא ודאי דבר אמיתי.

לשחרר את החיים

אלא שכשם שבקשת הרחבת החיים היא מדה שאינה הוגנת כשיבקש האדם את תעודתה רק למען השביע נפשו וחושיו, כי אז ודאי המדה היפה לאדם שישים גבול לתשוקותיו ויאמר להם עד פה תבאו.

אבל כשישתמש האדם בכוחותיו שאינם מוגבלים, ובחפץ החיים שבו שהוא בהרחבה גדולה, להיות מוכן על ידם לעשות הטוב והישר בעיני ד', אז אין צורך כלל להדריכו לצמצם כוחותיו, כי אם ראוי ללמדו לבקש בקשות גדולות כי אין קץ למעשים טובים שיוכל האיש הישר והטוב לעשות כשתשיג ידו די הרחבת החיים. (שם).

קודם כל, צריך לשים לב שהרב מדבר על מידה. מידה היא דבר מדוד. מידה היא דבר טוב שצריך לדעת איפה לשים אותו. אם שמים אותו במקום הנכון הוא בסדר, ואם שמים אותו במקום לא נכון זה לא בסדר. מכיוון שאנחנו מדברים על מדע נצרך שזו אמת שמתגלה דרך החיים, אז צריך לדעת גם להיזהר, מכיוון שאם ניקח את הממדים האלו למקומות לא נכונים זה יהיה נזק גדול.

בקשת הרחבת החיים היא ודאי חיובית, אבל אם אדם לוקח אותה בשביל עצמו, זה דבר שלילי, בגלל שהקב"ה נתן את החיים בשביל החיים ולא בשביל האדם. לכן כאשר אדם מנסה את הרחבת החיים לעצמו – הוא מקטין ומצמצם את כל הגודל של החיים, להרגשות שלו ולתחומי העניין שלו; הוא לוקח את הגודל של החיים בשביל ליהנות ולשלוט על האחר. אם אדם רוצה לחיות את החיים ברחבות, הוא צריך לשחרר, ולא לנכס הכל לעצמו.

דוגמא קצת זולה היא, ההבדל בין פילוסופיה לבין פסיכולוגיה. הפסיכולוגיה לוקחת תכונות של אמת שקיימות במציאות, למקום של תרפיה. היא לוקחת את האמת בשביל האדם, בשביל לרפא את עצמו. ואילו הפילוסופיה תמיד תשחרר, היא תדון על האמת עצמה.

כאשר האדם משחרר את המציאות מעצמו ונותן לה להיות חופשית, הוא משחרר גם את עצמו מכיוון שגם הוא חלק מהמציאות. אז אדם יוכל להשתחרר מהחולשות ומהחסרונות שלו, כיוון שהן לא בהכרח חלק ממנו. הרב אומר שהנפש הבהמית היא לא באמת האדם, לכן הוא יכול להקריב אותה ולוותר עליה. האדם עצמו זו הנפש האלוהית שלו, או הרוח שלו.³

החיים הם המתנה הכי גדולה שהקב"ה נתן לנו, אבל הם לא רק המתנה הכי גדולה הם גם המפגש עם האמת. לכן אם אדם לוקח אותם והופך אותם למשהו אישי ואנוכי, הוא מצמק את האמת – אין דבר יותר שלילי מזה. אבל אם הוא נותן לחיים להיות כמו שהם, במרחב האין סופי שלהם, גם הוא ירוויח מזה, מכיוון שגם האדם הוא חלק מהמציאות, ואם המציאות היא טובה ואלוקית ואין סופית, אז גם האדם כזה. לכן צריך לתת לחיים להיות משוחררים, כשהם משוחררים הם מתפקדים בצורה הנכונה, וגם האדם מרוויח מזה כיוון שהוא נעשה חלק מהאמת.

הבינה

המושג 'להרחיב' קשור לבינה – 'רחובות הנהר של הבינה העליונה'. הבינה רואה כל דבר בפרספקטיבה רחבה ועשירה. זה קשור לאיך שהקב"ה מתייחס לעולם, הוא נותן לעולם את המרחבים שלו. האדם גדל עם המציאות, ולא המציאות גדלה עם האדם – זו המשמעות של הרחבת החיים.

הרב דיבר על המידה של הרחבת החיים, והוא מזכיר גם את 'המידה היפה'. הרחבת החיים והיופי הם אותה תכונה. הרב מסביר שבגלל שבגלות הבינה לא האירה, לא היה יחש, שכחנו את היופי בתור מידה שמנהלת אותנו ומאירה בנו.⁴ זה גם מה שהרב הסביר על הקודש הרגיל, כמו שהקודש הרגיל מתנגד להרחבת החיים, הוא גם מתנגד ליופי, בגלל שהדבר החשוב הוא המינימליות של החיים. 'פת במלח תאכל', על הארץ תישן'. לכן שתי התכונות האלו נשכחו מעם ישראל בגלות.

³ עולת ראייה א, עמ' רמט, 'ואהבת'.

⁴ עין איה שבת, פרק שני, סז.

האדם הישר

הרב פתח לנו איזשהו חלון, נתן לנו לבקש בקשות גדולות ולהרחיב את החיים, ועכשיו הוא כביכול סוגר אותו כשהוא אומר שהרחבת החיים שייכת לאדם הישר: 'אין קץ למעשים טובים שיוכל האיש הישר והטוב לעשות כשתשיג ידו די הרחבת החיים'. כיוון שלמשפט הזה גם ההשקפה החיצונית המצמצמת מסכימה, שאדם ישר יכול להרחיב את החיים. אבל אנחנו לכאורה אנשים אנוכיים ואיננו יכולים להרחיב את החיים.

אדם ישר אלו האבות שנקראו ישרים⁵. ממילא בקשת הרחבת החיים נעשתה דבר שאיננו חיובי – הוא אמנם רצוי, אבל לא מצוי. הרי אף אדם לא יכול להגיד על עצמו שהוא אדם ישר, תמיד הוא יכול לחשוד בעצמו שהדברים שהוא עושה הם בשביל עצמו.

אבל לא לזה התכוון הרב. כשהרב מדבר על השקפה חיצונית והשקפה פנימית, הוא מתאר שתי השקפות עולם שאינן קשורות להגדרה של מיהו האדם. יש השקפה חיצונית, ויש השקפה אחרת שהיא פנימית. לכן לא משנה מי האדם, אלא מהי ההשקפה שלו. ממילא לא נכון להגיד שזה רצוי אבל לא מצוי, מכיוון שזה כן מצוי.

צריך לשאול, האם באמת הרב סייג את הרחבת החיים ואמר שהיא רק לאדם ישר?

את המושג ישר אפשר להבין בשני דרכים, יכול להיות ישר במובן שהוא לא עקום ויכול להיות ישר במובן שהוא לא עגול. אם ישר הוא במובן שהוא לא עקום, אז באמת מי יכול להגיד על עצמו שאין בו עקמימות, ממילא אדם ישר זה 'הלכתא למשיחא'.

אבל אם ישר הוא במובן שהוא לא עגול, אז אדם ישר הוא אדם שמאמין בעצמו, אדם שיש לו כוח ויש לו בחירה חופשית. לאדם כזה, לא משנה איפה הוא נמצא, יש לו נקודה שהיא תמיד חופשית.⁶ לפי ההסבר הזה, האדם הישר הוא האדם הבחירי שפועל ויוצר, לעומת האדם העגול שהוא האדם ששייך לטבע, הוא דמות שמתארת נפעלות. עגול פירושו שלהיכן שאדם מסתכל הוא תמיד נמצא באמצע, לעומת האדם הישר, שיש אצלו קדימה ואחורה, ימינה ושמאלה, למעלה ולמטה, ואדם יכול לבחור היכן להיות.⁷ היכולת לבחור קשורה לעולם הרוח שהוא הנקודה המרכזית באדם, והיא נמצאת בלב.

⁵ עבודה זרה, דף כה, ע"א.

⁶ עיין בעין איה ברכות, פרק תשיעי, רפז. שם מדובר על כך שיש אדם שתכונת נפשו רעה, והרב כותב שגם לו יש נקודה חופשית בתוכו.

⁷ ההסבר הזה נמצא בעריכות ב'לשם שבו ואחלמה', הקו"ש, שער הפונה קדים, פרקים מג-מד.

אם אנחנו הולכים לפי ההסבר הזה, אז זה רצוי וגם מצוי. אבל עדיין צריך לשים לב שזו מידה, פירושו של דבר שצריך לדעת להשתמש בהרחבה באופן נכון. אם אדם משתמש בהרחבה בשביל לרפא את עצמו, הוא כאילו לוקח את הקב"ה ומשתמש בו בשביל לחוות חוויות. לכן צריך לשחרר, הקב"ה לא נתן לנו את הרחבת החיים בשביל לחוות את עצמנו, הוא נתן לנו את הרחבת החיים כדי לפגוש אותו ברחבות שלו. לכן זה תלוי באדם, אם הוא לוקח את הרחבת החיים כדי לפגוש את הקב"ה, אז זו מידה נכונה.

ההשקפה החיצונית בכלל לא מגיעה לזה, מכיוון שכל העניין שלה הוא להילחם בטבע.⁸ אבל כאשר מופיע הקץ המגולה והטבעיות חוזרת, הקודש הרגיל הוא לא זה שמוביל את המציאות, אלא הקודש שבתוך הטבע. והקודש שבתוך הטבע אומר שכל שנרחיב את החיים ונהיה טבעיים, ככה יותר נפגוש את הקב"ה. אבל צריך להיזהר, מכיוון שזו מידה ומידה היא דבר שצריך לדעת לשים אותו במקום הנכון ובזמן הנכון ולא לתת לה להשתולל.

ידיעת מהות

אם נדבר על הרחבת החיים במובן של הדעת, המשמעות היא שאפשר לדבר על פנימיות התורה בידיעת מהות ולא בידיעת מציאות. הרי אנחנו היינו יכולים להגדיר במושגים קבליים את כל מה שאנחנו לומדים, אנחנו לא עושים את זה מכיוון שזה יתן לנו רק את ידיעת המציאות ואילו אנחנו מחפשים ידיעת המהות.

זה נקרא הרחבת החיים מכיוון שאנחנו לא פוגשים את הקב"ה בידע, אלא בדעת. הדעת היא היסוד של הרחבת החיים, הרחבת החיים היא לחשוב מחשבות גדולות ולהבין דברים גדולים. לכן לימוד תורה הוא דעת והוא שונה מידע אקדמאי.

אין דעת אלוקים בגלות, דעת אלוקים פירושה לדבר על המהות ולא על המציאות. לא רק המהות של עולם העשייה ולא רק המהות של עולם היצירה, אלא גם המהות של מה שנקרא אצל החסידות האור הסובב.

דור ישר

יש עוד דבר שקשור למושג ישר. במאמר הדור הרב כותב שהדור הזה הוא דור ישר,⁹ דור ישר, הכוונה שהוא דור אידיאליסטי, אנשים שמוסרים את הנפש למען הכלל.

⁸ אורות הקודש ב, שיז; אורות, אורות ישראל, פרק א, ו, יב. ועוד מקומות.

⁹ עקבי הצאן עמ' קיב, 'התחיה'.

אחד המקומות שאפשר להרגיש את הנקודה הזו היא במוזיאון הרעות שבמצודת כח. כנגד החוויה שהכל זר לאדם, שם בחרו לקרוא למוזיאון על שם הרעות. אחד הסיפורים הוא שכאשר באו לאסוף את הגופות לאחר הקרב, מצאו את כל ההרוגים זוגות זוגות. כל לוחם בריא, לקח עליו לוחם פצוע כדי לא להפקיר אותו בשטח ובסוף הם נהרגו ביחד. אלו אנשים שהיו מוכנים למות למען החברים שלהם. אם ניקח את הדברים האלו כמיתוס, הרעיון הוא שיש רעות ויש אחווה. נכון שלפני חמש דקות הם היו אנוכיים וגם בעוד עשר דקות הם יהיו אנוכיים, אבל כרגע, בשעת קרב, הם מוכנים ללכת להציל אנשים אחרים, מתוך ידיעה ברורה שיכול להיות שאלו הרגעים האחרונים בחיים שלהם. לכן אומר הרב שהדור שלנו הוא דור של אידיאלים.

כל הדיון הזה קשור למאמר של הלשם על הפסוק: 'היש ה' בקרבנו אם אין'.¹⁰ אדם שהולך עם ההויה, לא מסוגל לעשות כלום כיוון שהוא פוחד, אדם כזה לא יכול להיגאל ממצרים. אבל אם הוא הולך עם ההנהגה של האין, פירושו של דבר שהוא לא צריך לשים לב לחסרונות שלו. האין נותן לאדם כנפיים, נותן לאדם מעוף – אז הוא יכול להרחיב את החיים. הוא יכול להסתכל על החיים כמו שהם באמת, שהם גדולים וחזקים והוא לא צריך לשים לב ליצר הרע שלו, כיוון שאם הוא ילך עם היצר הרע שלו הוא לא יגיע לשום מקום.

אנשים שמוכנים לוותר על החיים שלהם זו דוגמא של הרחבת החיים, אלו נקראים הרוגי מלכות. בגלות אין את האהבה הזו, שאדם מוכן למסור את עצמו למען האחר. מכיוון שהקודש הרגיל אומר שאין אהבה טבעית. הסיבה שיהודי בגלות אוהב את אישיתו וילדיו היא מכיוון שיש סעיף כזה בשו"ע, לולי זה הוא לא היה מחפש אהבה, מכיוון שהטבע הוא דבר בעייתי.

כאשר אדם נותן מקום להרחבת החיים הוא מרגיש שיש לו צורך באהבה. השו"ע נותן לו את הצורה שבה זה צריך להיות, אבל לא את התופעה עצמה. כמו שדברנו על שמעיות לעומת שכליות. בשמעיות יש משהו שקודם והוא הנפש, החיים, לכן יש מקום להרחיב את החיים – זהו שמם של ישראל שקדם לתורה. נכון שגם התורה קדמה לעולמות, בגלל שהיא משהו מאוד עליון, אבל שמם של ישראל קודם גם לזה, מכיוון שהחיים קודמים.

חיים טבעיים

גם לבוא ולומר שבחטא של בני אדם יש ניצוצות של קדושה, עדיין לא נקרא להרחיב את החיים. אם ניקח לדוגמא אדם כמו הרצל: אי אפשר להגדיר אותו כיהודי שומר תורה

¹⁰ 'לשם שבו ואחלמה', ספר הרע"ה, חלק ב, דרוש ה', ענף ד, סימן ג. עיין 'השפה הספרותית ג' עמ' 6.

ומצוות, אבל גם לא נכון להגיד עליו, שבתוך החטא שלו יש ניצוץ. אין כאן ניצוץ, אלו חיים טבעיים אלוקיים, שעוד לא הגיעו לבשלות. הקץ המגולה בונה אנשים שהאמת האלוקית מופיעה בטבעיות שלהם. העובדה שיש יהודי שרוצה חירות, חופש, מדינה, ריבונות, חקלאות, וכל מה שקשור לזה – זו תכונה אלוקית. התורה באה לתעל את הדברים האלו, לנקות את הביצות, לסקל, לחרוש, ובסוף להצמיח במקום הזה גן עדן. אבל זה מתחיל בחיים שאין להם גבולות. באורות שאין להם כלים.

כשהרב כותב: 'אין קץ למעשים טובים שיוכל האיש הישר והטוב לעשות כשתשיג ידו די הרחבת החיים', אפשר להבין שהמעשה הוא העיקר. אבל לא משמע ככה, אלא שאם אדם מרחיב את החיים בשביל לעשות דברים טובים, הוא לא צריך לחשוש מכך שהרחבת החיים עלולה להגיע למידות מקולקלות. הסיבה שהוא לא צריך לחשוש, מכיוון שלכך הרחבת החיים נועדה, שהקב"ה יתגלה בחיים האלו.

החיים הם המציאות, לכן דרך החיים המציאות מתגלית. ממילא אם החיים קטנים הכל קטן ומצומק, אבל אם החיים הם רחבים, הקב"ה זורם דרכם ברחבות. ככל שנחיה את החיים ברמה יותר רחבה, החיים יותר יופיעו ודרך זה הקב"ה יופיע.

במקום הזה אדם צריך להיות זהיר, מכיוון שיש לו כוחות אדירים, אבל זה שונה מהקדושה שלוחמת בטבע. הקדושה שלוחמת בטבע מקטינה את האדם ומסרסת אותו, כאשר כבר אין לו כוחות הוא לא צריך להיות זהיר, כמו אדם נכה שאין לו יכולת לזוז והוא לא צריך להזהר.

צריך להבין למה צריך להיזהר במקום כזה, הרי כאשר האדם פועל ומוסר את הנפש, ודאי שאין בו שום אנוכיות? אבל בכל זאת יש חשש שאחר כך הוא יפעל בצורה אנוכית. או לחילופין שמישהו ישכנע אותו שבעצם הוא אגואיסט, ואז הוא יחזיר אותו בתשובה, לקדושה שלוחמת בטבע.

אבל הרחבת החיים היא לא רק בדוגמאות של דעת אלוקים ומסירות נפש, היא מגיעה גם לאמנות ולרגשות עזים. למשל 'אהבה' יכולה להגיע למקומות שפלים מאוד, כמו ב'טרגדיה על אנטוניוס וקלאופטרה' של שייקספיר. לכן צריך את הזהירות. אלו מחלות ארץ ישראליות, הן לא היו בגלות כיוון שבגלות הכוחות האלו נמחקו לנו, והן מופיעות מחדש כשחוזרים לארץ.

רגע לפני שבני ישראל נכנסים לארץ, הם שרים את שירת הבאור (במדבר, כא, יז-כ). הגמרא מספרת על שני מצורעים ('את והב') שהלכו מחוץ למחנה, והם אלו שראו את הניסים ובזכותם בני ישראל אמרו שירה.¹¹ הרב מסביר שהמצורעים האלו מתארים שני סוגי מחלות שקשורות דווקא לארץ ישראל. 'את' זה מדע שמתאר את כל הדברים מא' עד ת', אבל חסר לו את התוך של הדברים, לכן הוא 'את' ולא 'אמת'. 'הב' הוא הדמות שלוקחת את החיים למקום אנוכי, לכן הוא אומר 'הב' מלשון 'תביא לי'. הוא מקטין הכל למקום האגואיסטי של מה שהאדם חש וחווה. אלו שתי מחלות שעלולות לקרות בגלל הרחבת החיים. תפקידה של הזהירות לקחת את הרחבת החיים של קדושה.

חפץ החיים

יש כאן עוד כל מיני רמזים, הביטוי 'חפץ החיים' קשור מאוד להרחבה וליופי. אלו תכונות שאמורות לתת לאדם כוח גדול, הן לא באות להסתיר ולהפריד בינינו לבין הקב"ה, אלא הן באות לתת לנו כנפיים,¹² הם נותנים לנו כוח לפעול ולעשות.

סעודה – הכרת האחר

בכללי, הנושא כאן הוא שאדם נמצא בסעודה עם חברים, והוא רוצה לברך ברכת המזון בזימון על כוס של יין.

סעודה היא לא מקום פשוט, אפלטון מרבה לתאר את הסעודות: סעודה מתחילה יפה, עם שולחן ערוך וכולם מחייכים אחד לשני, אבל תמיד היא מסתיימת כבית מרוזת כשכולם שפוכים על הרצפה, ואולי גם כבית זונות. אפלטון מתאר את סוקרטס כדמות מורמת מעם, שלא רוצה להיות במקומות האלו ולכן הוא קם והולך.

כאן הרב מתאר משהו אחר, יש כאן סעודה אבל הסעודה עצמה מרחיבה את החיים. בני אדם נפגשים לדבר ולשוחח, הם פוגשים אחד את הפנים של השני. אצל אפלטון הסעודה היא מסיבה של מסיכות, אדם אף פעם לא יודע מי יושב מאחורי המסכה שמולו, אפילו אם הוא יודע מיהו, הוא לא יודע מה האחר חושב עליו. ואילו כאן הפנים גלויות ואפשר לשוחח, לכן גם יש זימון וברכת המזון. אבל זה לא מסתכם בכך שאנשים מזמנים ומברכים ברכת המזון, הם גם רוצים להביא כוס של יין (!).

¹¹ ברכות, דף נד, עמוד א-ב. עין איה ברכות, פרק תשיעי, ו.

¹² עיין בעולת ראייה א, עמ' כ, 'ובני אדם'. שם הרב אומר שהצל בא בשביל לתת לנו כנפיים.

הרב לא עסוק רק בבית הקטן של האדם, וגם לא איך שזה מרפא אותו, הוא מדבר על ההרחבה. אלו הסוגיות הכי מהותיות של החיים: 'האם יש זרות וניכור, או שאפשר לפגוש את הזולת, לשוחח ולהעביר מידע, להבין מה השני חושב?' זה לא השפה של הפיוט שנמצאת רק בתוך בית הכנסת; אלא יש כאן סעודה, מפגש של אנשים שאוכלים ומשוחחים. גם כשאנחנו מדברים על כוס של ברכה, זה לא סתם יין, זו הכוס של דוד המלך, 'כוסי רוויה'¹³. אם משהו היה כותב סיפור על הסוגיה הזו, זה היה ספור מופלא, סיפור שמכיל את כל האמת כולה, סיפור שמספר איך שהחיים מתחוללים.

ברכה וזימון

יש הרבה סוגיות בעין איה על ברכה ראשונה וברכה אחרונה, כל אחת מהן באה לתאר משהו אחר. ברכה ראשונה באה לתאר את הגדלות של הקב"ה, כמו שירה ורינה.¹⁴ וברכה אחרונה היא הודאה, להודות לקב"ה.¹⁵ כלומר הברכה הראשונה יותר קשורה לקב"ה, הברכה השניה יותר קשורה לכנסת ישראל.

יש גם סוגיה על זימון: אחרי שרב נפטר, התלמידים שלו מסתפקים האם הם יכולים לזמן. השאלה היא על בני אדם שסועדים ולכאורה נהנים, האם הם מתחברים אחד עם השני או לא? בהתחלה הם חשבו שהחיבור שלהם אחד עם השני נובע מהיחס שיש להם לרב, ומכיוון שרב נפטר הם כבר לא יכולים להתחבר, ובסוף מתברר להם שהם כן יכולים.¹⁶

אחרי שאנחנו מבינים מהי סעודה, מהי ברכה ראשונה וברכה אחרונה, ומהו זימון, אנחנו צריכים להבין מהי כוס היין של ברכת המזון:

הכוס המלא יורה אמנם על השביעה של המותרות וההרחבה היתירה, אבל בהיותו משתמש בו לברכת ד' לצד המעשה, לעשות הטוב והישר, שעל זה תעיר הברכה על כוס מלא, ללמד שאמנם ראוי לאהוב את החיים עם הרחבתם אמנם לתכלית המעלה והטוב שהוא ברכת ד' - (שם).

זו לא סתם כוס של יין, היא כוס מלאה. לכן יש כאן רחבות. גם עצם הסעודה מתארת את מילוי הצרכים של האדם, 'ואכלת ושבעת וברכת'.

¹³ תהילים, כג, ה. יומא, דף עו, ע"א.

¹⁴ עין איה ברכות, פרק שישי, א-ו.

¹⁵ עין איה ברכות, פרק שביעי, ז.

¹⁶ עין איה ברכות, פרק שישי, מב.

מידת הזהירות

שוב הרב מזכיר את הביטוי 'ישר': 'לעשות הטוב והישר'. 'ישר' הוא משהו ששייך גם אלינו, מכיוון שאין פירושו שהוא צדיק וישר כמו סרגל, אלא שיש לאדם בחירה והוא הולך בדרך של צדיקים, זו הכוונה ש'תורה מביאה לידי זהירות'. אדם ישר הוא אדם שיש לו את מידת הזהירות, הרב אומר שמידת הזהירות היא הדבר הכי יקר שיש לאדם,¹⁷ גם תלמיד חכם גדול צריך את מידת הזהירות.

גם מידת הזהירות לא מתארת אדם שהוא כזה באופן מוחלט, אלא זה תלוי בבחירה שלו, אם הוא בוחר בעזרת השכל וההבנה שלו להיות כזה. לכן הוא בוחר להשתמש בהרחבת החיים לשם עשיית הטוב – הוא לא מתוכנת לזה; יש לו אפשרות לקחת את זה למקומות נמוכים; אבל הוא בוחר לקחת את זה למקום גבוה. הנקודה החשובה היא, שיש לו את האפשרות לקחת את זה לשם.

הרב לא חשב שחלוצי העלייה השנייה הם צדיקים, שמאחורי החזות החיצונית מתחבא שטריימל. הם רשעים והוא ידע את זה. לכן למשל הרצי"ה לא היה מצרף אותם למניין. אבל בכל זאת, בעצם העובדה שהם בוחרים למסור את עצמם על כלל ישראל יש מעלה, זה עדיין לא הופך אותם לקדושי עליון, אבל בכל זאת זו מעלה. הרצי"ה אמר על החלוצים שבנו את המדינה שהם הבן שאינו יודע לשאול בהגדה של פסח. אז אין להם חלק לעולם הבא, אבל הם בנו את המדינה ויש בהם אור מאוד גדול.

גם כאן, האדם שמרחיב את החיים איננו צדיק עליון, אבל אם הוא לוקח את זה בשביל לברך – זו מעלה. הנקודה החשובה היא שזה נובע מבחירה.

לאיש כזה נותנים לו נחלה בלא מצרים, כי תחת שהמבקש את החיים עם הרחבתם לטובת עצמו ע"כ הוא מוגבל, כי כמה יוכל האדם להיות נהנה בעצמו מכל טוב. אבל המבקש את כל המותרות של עושר וכבוד והצלחה גדולה כדי להיות פועל רב טוב להשכיל ולהיטיב, אין קצה לתכונה, ע"כ נותנים לו נחלה בלא מצרים. (ש).

נחלה בלא מצרים

אדם ש'מבקש את החיים עם הרחבתם לטובת עצמו', הוא בוחר בחיים קטנים, הוא בוחר להיות אגואיסט, להסתובב סביב עצמו, אדם כזה הוא מוגבל, אז אין לו נחלה בלי מצרים.

¹⁷ אגרות ראייה ב, עמ' רפז, אגרת תרפא, 'ובאמת'.

אבל אדם שמבקש את הרחבת החיים 'כדי להיות פועל רב טוב', 'נותנים לו נחלה בלא מצרים'. 'מבקש' זה לא אומר שהוא כזה, הוא רוצה את זה, והוא מוכן להתמסר לזה, אבל לא מעבר לכך.

לכן מי שבוחר להיות אידיאליסט ולחיות את החיים ברחבות למען הכלל ולמען הטוב והיחוש, הוא מקבל נחלה בלא מצרים, בגלל שהוא שייך למקומות האלו, הוא שייך לבינה. הבינה נותנת לאדם כנפים. אמנם יכול להיות שזו דמות שההווה שלה מאוד קטנה, אבל ברגע שאדם בוחר לפעול גדולות והוא לא מפחד לפעול גדולות, הוא מקבל את הנחלה הזו.

זה לא הולך הפוך, אדם לא יכול להגיד קודם כל נתנו לי נחלה בלא מצרים, ואז אני אפעל גדולות. אלא למרות שהוא קטן, אם הוא מבקש בבחירה שלו ללכת לכיוונים האלו, הוא זוכה בנחלה בלא מצרים. החידוש הוא שזה תלוי בבקשה של האדם, אם אדם מבין ומבקש להיות אדם ששייך לכלל ולתרום למען הכלל, הוא מקבל נחלה בלא מצרים.

'נחלה בלא מצרים' יכולה להיות גם דעת, חכמה, גדלות בתורה. כך אומרים בשם הרבי מסוכטשוב: אדם שמוסר את עצמו למען הכלל לא מאבד מהתורה שלו, להיפך הוא מקבל יותר תורה. מכיוון שהשייכות לכלל נותנת לאדם רחבות והרחבות זו תורה.

הכרת טובה

ויסוד ההנהגה הטובה היא המדה הטובה של הכרת טובה, שבהיות האדם מחזיק בה בשכלו הטהור נגר כל הטוב שיקבל מהמטיב האמיתי יתברך, תפתח נפשו בכל המדות היקרות ויחרץ לעבודת ד' ועשות הטוב והחסד. וכל מה שיוסיף לקבל טוב וחסד כה יוסיף להיות ציר אמונים להפיץ רב חסד בעולם, שזה אמנם הוא היתרון שתעלה אליה נפש האדם המכיר את טובת יוצרו, ובזה יבא לידי מעלה יקרה. (שם).

הכרת הטוב היא השלב הראשון של האדם, שהוא שם לב שלא הכל מגיע לו, שמישהו עשה לו טובה מתוך בחירה חופשית. רק כשאדם מכיר שיש מישהו שעשה לו טוב והוא מכיר לו תודה על כך, הוא מתחיל לצאת מעצמו החוצה. הכרת הטובה מתחילה בכך שאדם מכיר טובה להורים שלו, אחר כך לחברים שלו, ובסוף הוא מכיר טובה לקב"ה. אבל לכאורה זו רק ההתחלה, זו ההכרה הכי ראשונית בעבודת ה'.

במוסר אביך¹⁸ הרב מדבר על מדרגה של הכרת הטוב, לעומת מדרגה של נחת רוח. הוא מביא דוגמא לאדם שהציל עיר שלמה, מאות אלפי אנשים, והוא מקבל על כך פרס. אם הכוח המוסרי שבתוכו הוא הכרת הטובה, הרי שאדם זה ישמח על הפרס שקיבל יותר משישמח על הצלת הנפשות הרבות. יש בזה פחיתות עצומה.¹⁹

העיקרון של הכרת הטוב הוא כמו שאחד ועוד אחד שווים שנים. המשמעות של המשפט הזה במתמטיקה היא תפוח ועוד תפוח, אבל בשפה ספרותית המשמעות היא שאדם מבין שהוא לא לבד, יש עוד אנשים סביבו, אמא ואבא, משפחה, מורים, חברים, ואז אדם מכיר טובה ומתחבר לאחר. אבל זו עדיין הכרה קטנה מכיוון שהאמת היא אוניברסלית ורחבה.

אולי לכן הרב משתמש בביטוי 'יסוד', יסוד פירושו של דבר שזו ההתחלה, הבסיס. אבל 'בהיות האדם מחזיק בה... תתפתח נפשו בכל המדות היקרות ויחרץ לעבודת ד' ועשות הטוב והחסד'. כלומר אדם שמחזיק במידה הזו ומכיר את הטובות שהוא מקבל מהקב"ה, נפשו תתפתח בכל המידות הטובות, ואז הוא כבר לא עושה בשביל עצמו, אלא בשביל לעשות נחת רוח לקב"ה. הכרת הטובה העבירה אותו למקום חדש, לעשות נחת רוח, זה מקום של שותפות.

אלו שני החלקים במסילת ישרים, החלק הראשון הוא להתענג על ה', והחלק השני לעשות נחת רוח. ההבדל ביניהם הוא ההבדל בין הכובש לבין הישר, הכובש עדיין מחפש עונג, הוא עסוק סביב עצמו, ואילו הישר רואה את האמת הגדולה. לפי המהלך הזה, הכרת הטובה היא רק ההתחלה, איתה אדם מתחיל לצאת מעצמו אל הסביבה, ובסוף הוא מגיע לעשות נחת רוח, בגלל שהוא נעשה שותף לטוב של הקב"ה.

לאה

ההסבר שמניח את הכרת הטובה רק בהתחלה, הוא ודאי נכון, אבל יש בו משהו בעייתי. הגמרא אומרת שלאה חידשה שצריך להודות לקב"ה.²⁰ כאשר נולד לה בנה הרביעי היא מבינה שהקב"ה עשה לה טוב באופן אישי, ולכן היא אומרת: 'הפעם אודה את ה', על כן קראה שמו יהודה' (בראשית כט, לה). היא לא הייתה חייבת להודות, היא הייתה יכולה לברך, כמו שהאבות בירכו את הקב"ה. לברך פירושו של דבר שלא כל כך חשוב הפן האישי שהוא עשה לה טוב, אלא שהוא כולו טוב, זו ברכה. משמע בסוגיה, שיש

¹⁸ מוסר אביך, פרק ב, ד.

¹⁹ עין איה ברכות, פרק שביעי, לט; חובת הלבבות, שער עבודת אלוקים, פרק ו.

²⁰ ברכות, דף ז, ע"ב. עין איה ברכות, פרק ראשון, עח.

במדרגה של לאה בחינה יותר גדולה משל האבות, היא לימדה את האבות משהו שהם לא ידעו אותו.

אמנם אמרנו שהכרת הטובה היא רק היסוד וההתחלה, אבל הרבה פעמים היסוד יכול להיות גם הסוף. דברנו על זה גם בהקשר של הכתר, הכתר נמצא בראש כיוון שהוא הדבר הכי עליון והכי מופלא שיכול להיות, אבל בעצם הוא נמצא גם בסוף, בגרעין. ככה גם היסוד נבחר להיות היסוד, מפני שהוא הדבר עצמו.

כשאדם נמצא במקום הכי נמוך ושפל שלו, הדבר היחיד שיש לו הוא ה'אני'. זו האנוכיות הכי גדולה שיש, זה ממש ההיפך מהכתר. אבל יכול להיות שזה לא הפוך מהכתר, כיוון שכאשר הכל בעייתי ומסובך ובכל זאת יש דבר אחד שהוא לא מסובך, שאיתו אפשר להתחיל לנוע, סימן שהדבר הזה מאוד גבוה – לכן הוא נבחר להיות המידה שאיתה מתחילים.

ככה הסברנו את הגרעין. מהגרעין ניתן להצמיח עץ, והעץ מגדל פירות, ובתוך הפרי יש גרעין. הגרעין הוא הכל, הוא הכתר. לכן המלכות היא באמצע, בין האור הישר שמתחיל מהכתר ומאיר עד הכי למטה, ובין האור החוזר שחוזר מלמטה עד הכי למעלה.

במאמר העיקרים הרב הסביר שיש דבר אחד שנמצא בכל מקום, 'אני'. 'אני' הוא דומה מאוד ל'אין עוד מלבדו'. 'אין עוד מלבדו' פירושו שהקב"ה נמצא בכל מקום, כל מקום הכוונה שהוא לא מבטל את האני, אלא הוא נמצא בתוכו. לכן לא צריך לחטט היטב כדי למצוא נקודה טובה. אלא יש באדם נקודה שהוא יכול להשתמש בה תמיד, זו הדעת. הדעת היא היסוד. (לכן הרב כותב 'בהיות האדם מחזיק בה בשכלו' – השכל הוא הדעת).

איך היסוד נהפך להודאה? היסוד נהפך להודאה מכיוון שההודאה מעידה על רצון חופשי. כתר הוא רצון חופשי, כיוון שהקב"ה עשה את הכל ברצון חופשי. לכן כאשר לאה מודה, היא אומרת: נכון שהקב"ה ברא את העולם בחכמה בגודל וברוחב, אבל לפני שהוא מדען, הוא אמן. אמן הוא אדם שמשחק, שמשתעשע. שעשוע הוא כמו ילד קטן שהדבר היחיד שיש לו זה את עצמו. לכן כאשר הקב"ה בורא את העולם בתור אמן, בכל דבר יש את הבחירה החופשית שלו, כל דבר מזכיר את הרצון של הקב"ה, את הכתר.

לכן הכרת הטובה היא יסוד כל כך חשוב. מאיפה לאה יודעת שהקב"ה עושה הכל מתוך חופש? בגלל שאצלה יש חופש. העובדה שלאה מבינה שאף אחד לא חייב לה כלום והיא מודה על כך, מגיעה מהמקום הכי גבוה שיש. אדם מעיד מתוך עצמו, על כך שיש חופש אצל הקב"ה. המשמעות לכך שיש חופש היא, שהם לא משועבדים לחכמה. אז נכון

שאדם נמצא במקום הכי קטן ואגואיסטי, ולכן הוא מודה. אבל בעצם העובדה שהוא מודה הוא מכיר שיש לו חופש, והוא מכיר שגם לשני יש חופש, ואז הוא יכול לפגוש את הקב"ה ברמה הכי גבוה שלו.²¹

יוצא שכאשר אדם מודה לקב"ה וזה משאיר אותו במקום קטן, אז הוא באמת קטן, כיוון שזה הגרעין, הגרעין הוא קטן כמותית, אבל במהות הוא הכתר עצמו – 'שמים לא זכו בעיניו'. לכן עם הגרעין אדם יכול להתחיל גם כאשר הכל דפוק והרוס, הוא לא צריך לחטט לעצמו בפת הזבל אם ישנה נקודה שעוד לא זוהמה עד הסוף. זה כלל לא משנה כיוון שיש משהו שהוא הרבה יותר פשוט, זו היכולת להודות, היכולת להבין שיש חופש.

במוסר אביך הכרת הטוב היא משהו מוסרי, לכן האמירה היא שאדם צריך לדעת לשמוח לא רק כאשר עושים לו טובה והמציאות מסתדרת לו, אלא גם כאשר המציאות לא מסתדרת לו, כיוון שהיא מסתדרת עם השכן. הלימוד הוא שאפשר לשמוח גם במה שמחויץ לאדם. לאה הפכה את מושג הכרת הטוב למשהו מדעי, לכן הכרת הטוב אומרת שהקב"ה עושה את הכל בחופש, לפני שהוא חכם ומדען הוא אמן, הוא לא משועבד לחכמה.

נכון שכל דבר הוא בחכמה, אבל כל דבר הוא גם בכתר. הכתר הוא לא מדרגה רחוקה, כיוון שהקב"ה הוא הכל והוא ממלא את הכל – ומכיוון שהוא חופשי, גם אנחנו מרגישים את התכונה הזו. לכן ככל שאנחנו יותר פוגשים את הקב"ה, אנחנו פוגשים דברים יותר אלמנטריים, יותר טריוויאליים. חופש הוא מושג מאוד טריוויאלי, הוא הקב"ה עצמו, ומכיוון שהקב"ה ממלא את העולמות יש חופש ולכן גם אדם פשוט יכול להודות.

יין

בדרך כלל יין זו הבינה, אבל הוא יכול להיות גם החכמה. יין הוא שמחה, לכן בבית המקדש היה הרבה יין, 'כי בי חשק ואפלטתו', 'בקודש הסך נסך שכר לה'. בבית המקדש יש מקום גם לשיכרון, כל המערכת שם הייתה שיכורה, מכיוון שלקודש אין גבולות.

יש הרבה סוגים של יינות, היין של פורים הוא של החכמה, היין של הבינה הוא 'אין שמחה כהתרת הספקות'. יש לאדם ספקות, כיוון שהבינה מופיעה עם ספקות, אבל יש לו את הדעת שהיא חופשית ואיתה הוא יכול להגיע הכי גבוה. לכן היין קשור מאוד לנושא של הכרת הטוב, מכיוון הכרת הטוב אומרת שהאדם יכול כל הזמן להתקדם, המציאות לא שולטת עליו ולא מכניסה אותו לסד, אלא הוא יכול לחשוב ולהבין.

²¹ זה קשור לחמץ שיש בקורבן תודה. החמץ הוא הדעת, לכן גם הדיין צריך 'להחמיץ את הדין'.

המידות היקרות

'תתפתח נפשו בכל המדות היקרות'. הביטוי 'יקר', תמיד קשור לדבר עצמו, לעצם. במאמר דעת אלוקים: 'יקרת החיזיון תלויה בעצם עניינו', כלומר מה שעושה את החיזיון ליקר זה הוא עצמו. כמו שהדבר שעושה את היהלום ליהלום, הוא לא האבן שבו, אלא היהלומיות שבו; כך בכל דבר, מה שעושה אותו לדבר, הוא העצם – זה היקר. גם כאן, הכרת הטוב היא הדבר הכי יקר שיש לאדם.

הרב כותב באגרת לרצי"ה²² על מידת הזהירות. הוא אומר שמידת הזהירות היא 'מכל הון יקרה' – זהירות היא מידת החופש שאנחנו מדברים עליה, היא הנקודה של האדם הישר. אדם הישר הוא הזהיר, הוא תלמיד חכם. אחד הביטויים של הרב הוא 'שתמיד בעמוד ולמוד קאי', זו הכוונה שתורה מביאה לידי זהירות, כלומר היכולת של האדם לעצור ולחשוב, ואז ללכת על פי מה שהוא מבין שצריך – זו המידה הכי יקרה.

איך זה שמידת הזהירות יקרה מכל הון, הרי זו רק ההתחלה של מסילת הישרים, בהמשך יש מדרגה של נחת רוח. אלא באמת יוצא שמידת הזהירות היא המידה הכי עמוקה שיש, זהירות פירושה שאדם איננו מכונה, הוא לא זורם, אלא יש לו חוט שידרה, והוא עומד, חושב ומתבונן, ואז הוא מבין ובוחר.

אדם שיש לו את היסוד של הכרת הטוב, 'תתפתח נפשו בכל המידות היקרות' עד הקב"ה עצמו, 'ויחרץ לעבודת ה' – זה נקרא לעבוד את ה', שזה החלק השני במסילת ישרים, אבל הוא לא זונח את הזהירות.

האם אדם יכול להגיד שהוא לא צריך את המדרגה של הכרת הטובה, שהוא לא צריך להתענג על הדברים, בגלל שהוא איסטניס רוחני והוא עושה כל דבר רק לשם שמים? הרב אומר²³ שמאמירות כאלו יוצאות מחלות הנפש שמדבר ריה"ל²⁴, אנשים שרוצים להיות נביאים ומשתגעים. אלו אנשים שעזבו את העולם הזה, אבל לא הגיעו לעולם הבא, מכיוון שאפשר להגיע לעולם הבא רק מתוך העולם הזה. לכן גם לא ניתן להגיע לחלק השני במסילת ישרים ללא החלק הראשון – לא בגלל שאין ברירה, אלא בגלל שהחופש הוא המידה הגדולה ביותר שיש. אדם שמכיר טובה פוגש את הקב"ה במדרגה שהוא אמן, מדרגה זו היא מעבר לחכמה ומעבר לממלא עולמים, היא מגיעה עד לסובב עולמים

²² אגרות ראייה ב, עמ' רפז, אגרת תרפא, 'ובאמת'.

²³ אגרות ראייה א, אגרת עג, עמ' עח-עט.

²⁴ כוזרי, מאמר שלישי, א.

ויכול להיות שאפילו מעבר אליו, עד למקומות בהן הקב"ה משתעשע, שם ניתן לפגוש את הקב"ה עצמו. כל זה מתחיל בהכרת טובה, שאדם מכיר שהכל נעשה בחופש.

ההכרח

'וכל מה שיוסיף לקבל טוב וחסד, כה יוסיף להיות ציר אמונים להפיץ רב חסד בעולם'. הביטוי 'ציר אמונים' נמצא בעוד מקומות אצל הרב, הוא קשור למדרגה של ההכרח: 'ההכרח הוא ציר האמונים'²⁵. 'הכרח' הוא לא ההיפך מחופש, כיוון שגם החופש הוא הכרחי.²⁶ 'ה'הכרח' בשפה ספרותית, הוא משהו קיים. לכן כאשר אנחנו אומרים שהקב"ה הוא מחויב המציאות, איננו מתכוונים שהקב"ה משועבד לאיזשהו חוק, או שהוא מוכרח. לא שייך להגיד על הקב"ה דבר כזה. אלא ההכרח בהקשר לקב"ה הוא משהו מחויב, משהו שנמצא, משהו אסרטיבי. גם אדם חופשי חייב להיות אסרטיבי, אחרת הוא ייהפך לסמרטוט. כיוון שאדם שנמצא בחברה שכולם הולכים עם הראש בקיר, לא פשוט לו להתנגד ולא ללכת עם הראש בקיר, רק אדם אסרטיבי יכול לעשות את זה. זו המשמעות הספרותית של ההכרח, זה אדם שיש לו נוכחות, ורק אז יש לו גם חופש. ההכרח והחופש באים ביחד, בגלל שאסרטיביות יוצרת חופש, ומי שלא נוכח אין לו חופש. ציר האמונים קשור למדרגה של ההכרח. הוא נותן את הוודאות, הוא מידה של גבורה.

שזה אמנם הוא היתרון שתתעלה אליה נפש האדם המכיר את טובת יוצרו, ובזה יבא לידי מעלה יקרה, מה שאינו נוהג ברוב בני אדם שהם מחלקים את ההנאות הגשמיות והרוחניות לשני מערכות, ואין עולם הזה ועולם הבא יכולים להיות אצלם באהבה בנפשם, כמאמר המוסרי המפורסם: כשם שאין המים והאש יכולים להכנס בכלי אחד, כן לא תחול יחד אהבת עולם הזה עם אהבת עולם הבא, זאת היא המדה באהבת עולם הזה הבנויה על פי תקות ההנעמה החושית לעצמו. (שם).

המבט שאומר שעולם הזה ועולם הבא לא יכולים להיות יחדיו בנפש, זו ההשקפה החיצונית. לכן המעלה הכי גדולה לאדם ששייך לעולם הזה, היא יראת שמים,²⁷ כיוון שיראת שמים משמעותה להגיע לעולם הבא. אבל מהי המעלה של מי ששייך לעולם הבא? החופש – ה'נהנה מיגיע כפו'.²⁸

²⁵ עין איה ברכות, פרק תשיעי, רעז.

²⁶ עין איה ברכות, פרק תשיעי, רכד.

²⁷ עין איה שבת, פרק שני, קנט.

²⁸ עין איה ברכות, פרק ראשון, קא.

אדם שאצלו עולם הזה ועולם הבא חלוקים; או שהוא שייך לעולם הזה, ואז זה נורא ואיום מכיוון שהוא בהמה; או שהוא שייך לעולם הבא, ואז הוא מאוד דתי. אבל אצל מי שהם מחוברים ביחד, העולם הזה הוא הכלי, הם כמו דמות אחת שיש לה נשמה וגוף.

אבל אהבת עולם הזה הבנויה מצד הטוב שיוכל להשפיע על ידה, הלא האהבה הגשמית גם היא רוחנית, ובעודו בחיי עולם הזה חייו הם חיים רוחניים מלאים ממושגים טהורים של אהבת חסד וצדקה שהם חיים וקיימים גם בעולם הבא. (שם).

בהסבר הזה אהבת עולם הזה היא רוחנית. היא המלכות של הקב"ה, היא הדמיון והאמנות. איתה אנחנו מתחילים ומשיגים את ההשגות הכי גדולות שיכול להיות. עולם הבא מאיר בתוך העולם הזה, הוא עושה אותו רחב ויפה. והעולם הזה הוא הכלי שהוא יותר גדול מהאור.

על כן זה המברך על כוס מלא הוא זוכה ונוחל ב' עולמות, עולם הזה ועולם הבא, ואין הם סותרים זה את זה בהתכנסם בלב. ומשני המאמרים יחד למדנו כי הנטיה של הרחבת החיים כיון שאין לה קצבה בטבע הנפש ראוייה היא למצא תעודתה בדבר שאין לתן לה קצבה, שאי אפשר לדון שיש כח בנפש שאין לו מקום שימוש לפי הצדק והמעלה. על כן יש מקום גם להרחבת החיים בכל מילואיהם על פי דרכה של תמימות דרך ביראת ד', והיא מכשרת את הנפש לקבל את כל חמדת החיים החומריים והרוחניים גם יחד. על כן זוכה ונוחל ב' עולמות העולם הזה והעולם הבא. (שם).